

Riječi u dobrome društvu

Koliko smo puta u svakodnevnoj komunikaciji izrekli rečenicu: „Idemo na kavu.“? *Íci na kavu, otići na kavu, popiti kavu, pozvati koga na kavu, sjesti na kavu, zadržati se na kavi* i sl. ustaljene su kombinacije glagola *íci, otići, popiti, pozvati, sjesti, zadržati se* i imenice *kava* koje su zajedničke govornicima hrvatskoga jezika. Naručujemo li, pak, kavu, nije dovoljno zatražiti samo kavu jer je značenjski potencijal riječi *kava* preopćenit da bismo njime izrekli cjelovit sadržaj – potrebno joj je društvo drugih riječi, pa osim kave s pjenom, koju označujemo jednorječnicom *kapučino*, najčešće naručujemo kavu s (*toplim/hladnim*) mlijekom, kavu sa *šlagom, dugu/produženu kavu, kratku kavu*. Povezivanjem sadržaja dviju ili više riječi nastaju kolokacije (lat. *con* ‘zajedno’ i *locare* ‘smjestiti’) – ustaljene i čvrste sveze riječi kojima se izriče određeni jezični sadržaj koji je katkad nemoguće izreći samo jednom riječju. Osim sveza koje tvori imenica *kava* s drugim riječima, u hrvatskome su jeziku u uporabi brojne druge kolokacije kojima se izriču različiti sadržaji koji se u određenoj komunikacijskoj situaciji ne mogu označiti samo jednom riječju. Primjerice, riječ *iskaznica* kao ‘isprava kojom se potvrđuje da tko ili što pripada komu ili odgovara čemu’ ima značenjski potencijal preopćenit da bismo samo njime u svakoj komunikacijskoj situaciji uspjeli izreći čitav sadržaj. Zato ta riječ otvara mjesto drugim riječima te tako tvori ustaljenu svezu, tj. kolokaciju – *članska iskaznica, energijska iskaznica, zdravstvena iskaznica, lovačka iskaznica, osobna iskaznica*. Najbrojnije su kolokacije koje označuju vrstu onoga što znači neka riječ, dakle najproširenije su hiponimne kolokacije kao podređene sveze u odnosu na nadređeni im jednorječni hiperonim. Prema vrsti riječi takve hiponimne kolokacije čine pridjev i imenica (*porezna kartica, novinska kartica, memorijska kartica; brokerska kuća, obiteljska kuća, izdavačka kuća, sigurna kuća*) te imenica i prijedložno-padežni izraz (*kava sa šlagom, četkica za zube*). Druga, također brojna skupina kolokacija u hrvatskome jeziku u svakodnevnoj jezičnoj uporabi jesu ustaljene perifrazne glagolske kolokacije, dakle sveze koje čine glagol i imenica ili imenska sveza kao dopuna glagolskomu značenju (*dati otkaz, podnijeti ostavku, doživjeti nesreću/poraz, ostvariti dobitak, postići uspjeh, položiti ispit, doći na vlast*).

Rječnici u kojima se definiraju značenja riječi kojega jezika temeljni su leksikografski priručnici u kojima se, između ostaloga, nakon definicije donose raznovrsni primjeri kojima se pokazuje s kojim se najčešćim riječima povezuje jednorječna natuknica, odnosno s kojim riječima tvori kolokacije. Na taj se način u rječnicima donosi uporabni potencijal neke riječi u zajedništvu s drugim riječima koji proistječe iz stvarne komunikacijske situacije u kojoj ih govornici upotrebljavaju, kao što su

opća uporaba, razgovorna uporaba, službena/administrativna uporaba, uporaba u pojedinoj struci.

Spojivost riječi, odnosno mogućnost njihova međusobnoga povezivanja na temelju značenjskoga potencijala, proistječe iz linearnosti kao temeljnoga obilježja jezika kao sustava, odnosno vremenske ili prostorne protežnosti jezičnih jedinica s obzirom na to da se jezične jedinice u govornoj ili pisanoj uporabi ne ostvaruju samostalno, nego se prema gramatičkim i značenjskim obilježjima povezuju u veću cjelinu. Prva jezična razina na kojoj se ostvaruje značenjska povezanost riječi kao samostalnih jezičnih jedinica jest kolokacijska, na kojoj se povezuju najmanje dvije (*obiteljska kuća, porezna kartica, školska torba*) ili više riječi (*profesor hrvatskoga jezika, rad na određeno/ neodređeno vrijeme, osnovna/temeljna ljudska prava*). Na temelju značenjskih obilježja te uporabnoga konteksta u jezikoslovlju su već jasno razgraničene različite sveze riječi, kao što su višerječni nazivi (*srčani mišić*), frazemi (*mlatiti praznu slamu, kupiti mačka u vreći*) te višerječna imena i nadimci (*Janko Polić Kamov, Marija Jurić Zagorka, Rikard Lavljega Srca*). Iako imaju drugi naziv i neka posebna obilježja, a to su uporaba u znanstvenome funkcionalnom stilu (nazivi), novo značenje koje ne proistječe iz značenja pojedinih sastavnica (frazemi), imenovanje osoba, bića, stvari ili mjesta (imena), zbog ustaljenosti i čvrstoće sastavnica te pohranjenosti u jezičnoj svijesti govornikā čitave jezične zajednice i takve sveze čine kolokacije u širemu smislu. U jeziku struke uz jednorječne nazive supostoje i višerječni nazivi koje tvore ustaljene sastavnice i koje govornici upotrebljavaju uvijek u jednakome obliku. Neki nazivi ne prelaze područje struke i upotrebljavaju ih samo stručnjaci koji se bave određenom strukom (npr. *urušavanje valne funkcije* u fizici, *gonadotropni hormon* u medicini, *ultraljubičasti stabilizator* u strojarstvu), dok je velik broj naziva postao dijelom općega jezika (*veliki prasak* iz fizike, *ledeno doba* iz geologije, *srednji vijek* iz povijesti, *sljepo crijevo* ili *vodene kozice* iz medicine itd.). Uz takve kolokacije u širemu smislu kao posebnu skupinu sveza u hrvatskome je jeziku moguće istaknuti i prave kolokacije, tj. kolokacije u užemu smislu koje čine sve ostale čvrste i ustaljene sveze kojima se govornici koriste u općoj jezičnoj uporabi, u jeziku svakodnevne komunikacije, i kojima se izravno označuju različiti sadržaji uvjetovani komunikacijskim potrebama govornikā. Kolokacijama se izriče kakav sadržaj koji se ne može uvijek obuhvatiti samo jednom riječju. Tako, kao što je već spomenuto, uz *kapučino* pijemo *kavu sa šlagom* ili *kavu s mlijekom*, prije *fakulteta* pohađamo *osnovnu školu* i *srednju školu*, u stanu ili kući imamo *predsoblje*, *kuhinju* i *kupaonicu*, ali imamo i *dnevni boravak*, *spavaću sobu* i *dječju sobu*. Temeljna obilježja svih kolokacija jesu:

.....
 molba za posao, sjedeća garnitura, bračni krevet, krevet na kat, prijava na natječaj, crni kruh, integralni kruh, kukuruzni kruh, školska zadaća, domaća zadaća, ispit iz matematike, dopunsko osiguranje, putno osiguranje, plesni tečaj, ronilački tečaj, tečajna lista, rođendanska zabava, vozni red, plovidbeni red, kupoprodajni ugovor
 .....

- ustaljenost i predvidljivost u govoru
- primjena u općejezičnoj komunikaciji
- čvrstoća sastavnica
- pohranjenost u kolektivnoj jezičnoj memoriji govornikā kojega jezika – izvorni ih govornici usvajaju spontano, a strani ih govornici moraju učiti.

U nekim stranim jezicima, primjerice u engleskome, svijest o postojanju kolokacija veoma je razvijena. Bogata je leksikografska praksa izrade kolokacijskih rječnika koji sadržavaju brojne imenske ili glagolske kolokacije (npr. *give birth, make a play for, take over, bow tie, full stop, fashion house*) koje i domaći i strani govornici moraju naučiti upravo zbog njihove cjelovitosti, tj. nedjeljivosti sastavnica, pa je ovladavanje takvim kolokacijama sastavni dio usvajanja strukture engleskoga jezika. Hrvatski je jezik također bogat kolokacijama. U cjelokupnome prostoru javne komunikacije okruženi smo kolokacijama različitoga tipa kojima se izriče kakav sadržaj uvjetovan određenim komunikacijskim kontekstom. Umjesto jednom riječju cjelovitost sadržaja izražavamo kolokacijom, tj. svezom riječi: sastavljamo *molbu za posao*, odabiremo *sjedecu garnituru / garnituru za sjedenje*, spavamo u *bračnome krevetu / krevetu na kat*, podnosimo *prijavu na natječaj*, kupujemo *crni kruh / integralni kruh / kukuruzni kruh*, pišemo *školsku zadaću / domaću zadaću / ispit iz matematike*, uplaćujemo *dopunsko osiguranje / putno osiguranje*, upisujemo se na *plesni tečaj / ronilački tečaj*, pratimo *tečajnu listu*¹, priređujemo *rođendansku zabavu*, prije puta proučavamo *vozni red / plovidbeni red / red plovidbe*, potpisujemo *kupoprodajni ugovor*, školu pohađamo u *jutarnjoj/poslijepodnevnoj smjeni*, gradivo *pisanim slovima / tiskanim slovima* zapisujemo u *bilježnicu na crte / bilježnicu na kvadratiće / geometrijsku bilježnicu*. Svakodnevno se, dakle, služimo različitim ustaljenim svezama riječi kojima izričemo određenije značenje s obzirom na to da često značenjski potencijal jedne riječi, primjerice, *molba, garnitura, krevet, prijava, kruh, zadaća, ispit, tečaj, lista, zabava, red, ugovor, smjena, slova, bilježnica* nije dovoljan da samo njima izrekemo cijeli sadržaj.

Stoga je u unapređenju jezične kulture izvornih i stranih govornika već u ranoj dobi, odnosno tijekom učenja hrvatskoga jezika u školama, potrebno razvijati svijest o postojanju kolokacija, uz nazive, frazeme i imena posebne skupine ustaljenih i čvrstih sveza u hrvatskome jeziku. Pritom bi pomoć kolokacijskoga rječnika govornicima hrvatskoga jezika bila višestruko korisna. Uz brojne opće te frazeološke i terminološke rječnike i kolokacijskim bi se rječnikom obogatila hrvatska leksikografija, a kolokacije bi kao dosad nedovoljno popisana i opisana skupina sveza zadobile ravnopravan status sa svim drugim svezama riječi hrvatskoga jezika koje nisu kolokacije u užemu smislu.

¹ Kolokacija *tečajna lista* primjer je kontekstne uporabe, dakle uporabe samo u određenome komunikacijskom kontekstu s obzirom na to da se u standardnome jeziku umjesto riječi *lista* upotrebljava riječ *popis* (*popis učenika, popis stanovništva, uvrstiti u popis*).